

Eerste Kamer der Staten-Generaal

Minister van Economische Zaken
Mevrouw M.J.A. van der Hoeven
Postbus 20101
2500 EC DEN HAAG

Binnenhof 22
postbus 20017
2500 EA Den Haag

telefoon 070-312 92 00
fax 070-312 93 90

e-mail postbus@eerstekamer.nl
internet www.eerstekamer.nl

datum 2 februari 2010

betreft Inrichting begroting EZ

ons kenmerk 145828u

Geachte mevrouw Van der Hoeven,

De commissie Economische Zaken van de Eerste Kamer dankt u voor uw reactie d.d. 12 oktober 2009 aangaande de voortgang van de nakoming van toezegging T00916 over de verbeterde inrichting van de begroting van Economische Zaken.¹

De commissie is verheugd dat u bij de Begroting 2010 een aanvang heeft gemaakt met de verbeterde inrichting en dat bij de Begroting 2011 de verdere herziening volgt. Zoals u in uw brief stelt, fungeert de huidige inrichting van beleidsartikel 2 als "pilot" voor de verdere herziening, indien deze inrichting door onder andere de Eerste Kamer positief wordt ontvangen. Naar aanleiding hiervan – en voortbouwend op de eerder opgedane ervaringen met technische briefing over effectiviteitsverantwoording op 30 september 2008 – zou de commissie graag met een ambtelijke delegatie namens u, nader technisch overleg willen voeren over de herziene inrichting van in het bijzonder beleidsartikel 2. De commissie heeft het lid Reuten gevraagd om een notitie op te stellen die bij dit overleg betrokken zou kunnen worden. Deze treft u aan in de bijlage bij deze brief.

De commissie wil u tot slot ook uitnodigen punten aan te dragen die zich lenen voor technisch overleg.

Hoogachtend,

Prof.mr. E.M. Kneppers-Heynert
De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken

¹ Kamerstuk 32.123 XIII nr. A.

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 2

BIJLAGE bij de brief van de commissie van Economische Zaken van de Eerste Kamer d. d. 2 februari 2009, aangaande de inrichting van de begroting van Economische Zaken: Notitie van het lid Reuten (SP-fractie)

De commissie heeft het lid Reuten gevraagd om, naar aanleiding van de brief van de minister van Economische Zaken van 12 oktober 2009, een notitie op te stellen aan de hand waarvan een verdere discussie over de inrichting van de begroting van Economische Zaken gevoerd kan worden. Deze notitie is een discussiestuk en geeft niet noodzakelijkerwijs op ieder onderdeel de mening van de voltallige commissie weer.

De notitie bestaat uit twee delen: (A) Commentaar op hoofdlijnen; (B) Gedetailleerde commentaren.²

A. Commentaar op hoofdlijnen

In de eerste plaats is het positief dat de gehele begroting aan leesbaarheid gewonnen heeft.

Wat betreft de mogelijke beoordeling van de effectiviteit van het beleid zou in de begrotingstoelichting bij voorkeur de volgende opbouw van de beleidsartikelen en de daaronder vallende instrumentele projecten te volgen zijn:

- 1a. Algemene doelstelling.
- 1b. Operationele doelstelling(en): precisering(en) van de algemene doelstelling in termen van kwantitatief meetbare doelstellingen.
- 2a. Instrumenten, of instrumentele projecten, ter realisering van de operationele doelstelling(en): het oogmerk van een instrument moet eveneens in kwantitatief meetbare grootheden geformuleerd zijn.
- 2b. Prestatie-indicatoren die de effectiviteit van het instrument aangeven: in het ideale geval grijpen de indicatoren rechtstreeks aan bij het kwantitatief meetbare oogmerk van het instrument
3. Realisatie van de operationele doelstelling(en): deze geven de effectiviteit van het samenstel van de instrumenten aan, en zo de effectiviteit van het beleid.

Het is positief dat er merkbaar gewerkt werd aan het vinden van prestatie-indicatoren. Niettemin blijft het hoofdpunt van kritiek dat de doelstellingen, ook bij beleidsartikel 2 niet, of onvoldoende, operationeel gedefinieerd zijn (1b) en dat de effectiviteit van het samenstel der instrumenten niet beoordeeld wordt (3). Bij beleidsartikel 2 worden de volgende twee "operationele doelstellingen" genoemd.

² Alle paginaverwijzingen in deze notitie zijn naar de Rijksbegroting 2010, Economische Zaken, Memorie van Toelichting (32.123 XIII nr. 2).

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 3

“Operationele doelstelling 1” luidt: “Meer bedrijven die meer (technologische) kennis ontwikkelen en benutten” (blz. 45).³ Deze doelstelling is in beginsel operationeel te maken (de daarvoor vereiste data liggen immers ten grondslag aan de tabel op blz. 42: uitgaven door bedrijven aan onderzoek en ontwikkeling [O&O]).⁴ Het is daarom opmerkelijk dat er geen 0- meting is (aantal bedrijven met O&O en hun gemiddelde jaarlijkse investeringen daarin bij ongewijzigd beleid) en dat het bereiken van het operationele (of operationaliseerbare) doel kennelijk niet beoordeeld wordt. De effectiviteit van het *samenstel* van de instrumenten wordt dus niet beoordeeld. De **instrumenten** (zie overzicht tabel blz. 46; uitgewerkt op blz. 46-50) zijn overwegend subsidies. Daarbij valt enerzijds op dat het oogmerk van de instrumenten niet is gevat in kwantitatief meetbare termen. Anderzijds valt op dat de prestatie-indicatoren voornamelijk geformuleerd zijn in termen van de mate waarin er gebruik wordt gemaakt van de subsidies die EZ verstrekt – dat lijkt toch een minimaal criterium. Er wordt niet beoordeeld of de instrumenten effectief zijn m.b.t. de operationele doelstelling. (Zouden we zeker weten dat een instrument effectief is, dan zou ‘deelname’ wel een goede prestatie-indicator zijn; maar liefst willen we dan nog weten welk instrument het meest effectief is.) Uiteraard is dit niet steeds eenvoudig, maar de burger moet er niettemin aanspraak op kunnen maken dat overheidsgeld beoordeelbaar effectief besteed wordt. Bij de lopende instrumentele projecten gaat het waarschijnlijk veelal om projecten die bij hun oorspronkelijke opzet niet in kwantitatief meetbare grootheden geformuleerd werden. Bij voorkeur zou bij nieuwe projecten het oogmerk ervan direct in kwantitatief meetbare termen geformuleerd moeten worden, en de lopende projecten zouden zoveel mogelijk op dit punt aangepast moeten worden.⁵

Voorts valt het op dat er kennelijk niet geëxperimenteerd wordt met instrumenten in het kader van het realiseren van de operationele doelstelling: het toepassen van instrument A in de ene regio of sector, en instrument B in een andere.

“Operationele doelstelling 2” luidt: “Topprestaties op innovatiethema’s” (blz. 50). Deze doelstelling is in het geheel niet operationeel omschreven (wat is een topprestatie? hoe wordt deze gemeten? welk meetbaar economisch effect wordt met topprestaties nagestreefd? wat is qua aantal en omvang de Ausgangssituatie betreffende deze prestaties? en wat is het streefgetal?). Onder de betreffende kop staat: “Het doel is om in dialoog met het bedrijfsleven en de kennisinstellingen economische kansen te signaleren en sterktes door middel van publiek/private samenwerkingsverbanden uit te bouwen.” Ook dit is niet operationeel. Als een doel niet operationeel geformuleerd is, is er geen enkel zicht op de effectiviteit van de uitgaven. Waar bij de *operationele*

³ Het is niet duidelijk wat met “benutten” wordt bedoeld; waarschijnlijk wordt bedoeld het benutten van de kennis van anderen, zoals die van overheidskennisinstellingen.

⁴ Op blz. 5 van de EZ-begroting staat: “Een kengetal geeft relevante informatie zonder dat een directe relatie is te leggen met het gevoerde beleid (bijvoorbeeld ‘R&D -uitgaven van de private sector als percentage van het BBP’).” Maar juist dit, of een dergelijk, “kengetal” sluit bij uitstek wel aan bij de Operationele doelstelling 1 van beleidsartikel 2.

⁵ Net zoals het doel van een beleidsartikel eerst in algemene termen geformuleerd kan worden en vervolgens operationeel, zou dit patroon uiteraard ook voor de instrumenten gevolgd kunnen worden.

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 4

doelstelling 1 de effectiviteit van het *samenstel* der instrumenten in beginsel te beoordelen zou zijn, is dit bij de onderhavige “operationele” doelstelling, zoals deze thans omschreven is, onmogelijk.

De **instrumenten** bij deze doelstelling (blz. 51-59) geven ook geen verdere operationalisering van het meten van topprestaties en het economisch effect daarvan. Voorts gelden hier dezelfde opmerkingen als die bij de instrumenten van *operationele doelstelling 1*.

B. Gedetailleerde commentaren

1. “Begrotingstoelichting; prestatie-indicatoren” (blz. 5)

Wat betreft de beoordeling van de effectiviteit van het beleid gooit het ministerie hier onnodig snel de handdoek in de ring: “Gelet op het voorwaardenscheppende karakter van het beleid, is dan ook sprake van een systeemverantwoordelijkheid in plaats van een resultaatverantwoordelijkheid voor de Minister van Economische Zaken. Dit maakt ...[het vinden van prestatie-indicatoren lastig]” (blz. 5). De volgende formulering zou te prefereren zijn: “Gelet op het voorwaardenscheppende karakter van het beleid, is er voor de Minister van Economische Zaken naast een resultaatverantwoordelijkheid dus ook een systeemverantwoordelijkheid. Deze laatste maakt het in een aantal gevallen lastig om directe prestatie-indicatoren te geven.” In het verlengde hiervan lijkt het gestelde op blz. 6 in het algemeen prematuur en te verdedigend. In de eerste plaats lijkt het hier gestelde – en zo nodig – bij de betreffende beleidsartikelen thuis te horen (daar waar dit beoordeeld kan worden). In de tweede plaats is het merkwaardig om (zie de tweede alinea van blz. 6) doelstellingen als ‘operationeel’ aan te duiden en er onmiddellijk impliciet bij te zeggen dat ze in feite niet operationeel zijn (er zijn geen prestatie-indicatoren en zelfs geen kengetallen).⁶ Kwalificaties zoals “goed” werkende markten of “gunstige en concurrerende” voorwaarden zijn dan helaas gratis – er wordt immers op voorhand gesteld, zo lijkt het, dat we bij de betreffende constellatie geen criterium voor ‘goed’ of ‘gunstig’ hebben.

Op deze plaats ware wèl te vermelden dat voor de meeste prestatie-indicatoren geldt (d.w.z. uiteindelijk zou moeten gelden) dat ze een *efficiency-indicator* zijn, zonder dat er – doorgaans althans – unieke causaliteit aan ontleend kan worden.

2. Prestatie-indicatoren bij de instrumentele projecten van operationele doelstelling 1 (OD-1)

Onder A (commentaar op hoofdlijnen) werd gesuggereerd om de uitgaven door bedrijven aan onderzoek en ontwikkeling [O&O], gerelateerd aan het BBP, c.q. de BTW,⁷ als maatstaf te nemen voor OD-1. In het kader van de doelstelling van het ministerie van EZ als geheel is de stelling m.b.t. OD-1 dan dat een relatief hoog, c.q. een toegenomen, aandeel O&O in het BBP ceteris paribus leidt tot een relatief hogere BBP-groei (relatief t.o.v. landen met een overeenkomstig BBP per hoofd). Die stelling zou dan, bijvoorbeeld eens per vijf jaar, opnieuw getoetst moeten worden aan de hand van een

⁶ Indien een “operationele” doelstelling niet te operationaliseren is, kan deze beter ‘doelstelling’ heten.

⁷ BTW: bruto toegevoegde waarde (van bedrijven).

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 5

literatuurstudie van recent wetenschappelijk onderzoek op dit terrein (bevestigende en weerleggende onderzoeksresultaten). Daarbij is tevens de eventuele schaarste van O&O-arbeid te betrekken. O&O-subsidies zouden immers ook kunnen leiden tot hogere salarissen zonder dat er meer O&O-arbeid verzet wordt.

2a. Innovatievouchers

Wellicht is het mogelijk (d.w.z. zonder de laagdrempeligheid geweld aan te doen) om de deelnemende bedrijven te volgen in de wijziging van hun O&O-gedrag.⁸ Dan zou de efficiency van dit instrumentele project te relateren zijn aan OD-1 als geheel. Daartoe zou voor de deelnemende bedrijven het volgende cijfer bekend moeten zijn (vóór en na deelname): [O&O]/[BTW].⁹ Via de tabel op blz. 12 is dit dan aan het landelijk gemiddelde te relateren (%BBP).

2b. Innovatie-prestatie-contracten (IPC)

De enige prestatie-indicator die hier thans gegeven wordt is het aantal deelnemende bedrijven. Deze indicator zou voor ieder jaar ook in een verhoudingsgetal aan de totale subsidie-omvang gerelateerd moeten worden (2010: €20 mln.) Mede om de efficiency van dit instrumentele project te relateren aan OD1 als geheel – zou voor de deelnemende bedrijven het cijfer [O&O]/[BTW] gegeven kunnen worden (vóór en na deelname). Via de tabel op blz. 12 is dit dan aan het landelijk gemiddelde te relateren (%BBP). Tenslotte zou in samenhang met het cijfer [O&O]/[BTW] het gemiddelde bedrag van de subsidie aan een IPC-groep vermeld moeten worden: dit geeft dan een globale indicator voor de efficiency van het instrument (de toename [O&O]/[BTW] in verhouding tot het betreffende totale subsidiebedrag op de begroting, c.q. de realisatie).

2c. “Technopartner”

Op blz. 48 (laatste zin) staat “De indicator geeft informatie over de mate waarin de ondersteuning van de Seed participatiefondsen heeft geleid tot investeringen van private kapitaalverschaffers in technostarters.” Omdat het economisch juist is om een onderscheid te maken tussen enerzijds investeringen (besteding) en anderzijds kapitaalverschaffing en belegging (financiële transactie) is de strekking van de geciteerde zin niet duidelijk. Is hier wat anders bedoeld dan ‘De indicator geeft informatie over de mate waarin de ondersteuning van de Seed-participatiefondsen heeft geleid tot private kapitaalverschaffing aan technostarters’ ?

Om de tweede indicator (tabel blz. 49) te kunnen relateren aan de subsidieomvang (2010: €35,5 mln.) ware ook het gemiddelde bedrag van de participaties te vermelden.

⁸ O&O: onderzoek en ontwikkeling. Deze term wordt op sommige plaatsen van begrotingstoelichting gebruikt; op andere plaatsen speur- en ontwikkelingswerk (S&O). Ook wordt de Engelse vertaling gehanteerd (R&D). Indien het om hetzelfde gaat, is een eensluidende, en bij voorkeur Nederlandse terminologie, te prefereren. Overigens zou het gebruik van Engelse termen wellicht in het algemeen wat spaarzamer gehanteerd kunnen worden, zeker waar de Nederlandse term niet minder begrijpelijk is dan de Engelse.

⁹ BTW: de bruto toegevoegde waarde van een bedrijf of van een groep bedrijven.

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 6

den. Voorts zou het totale bedrag dan in een verhoudingsgetal te relateren zijn aan de subsidie.

Tenslotte zou – om de efficiency van dit instrumentele project te relateren aan OD1 als geheel – voor de deelnemende bedrijven het volgende cijfer gegeven kunnen worden (vóór en na deelname): $[O\&O]/[BTW]$. Via de tabel op blz. 12 is dit dan aan het landelijk gemiddelde te relateren (%BBP).

2d. Innovatiekredieten

Het is niet duidelijk of het streefcijfer 2010 (en de realisatie 2008) inclusief of exclusief het krediet is. Naast de vermelde omvang (in €) zou ook het verhoudingsgetal van private investering t.o.v. de kredietsubsidie voor de verschillende jaren gegeven moeten worden (dus waarde 2008: $54/19,3 = 2,8$; streefwaarde 2010: $142/48,1 = 3$; dan wel 2008: $34,7/19,3 = 1,8$; 2010: $92/48,1 = 1,9$).

Voorts zou, gezien vanuit EZ, het netto-rendement (+/-) van de totale kredietverlening gegeven kunnen worden (een positief netto-rendement is mooi, maar dit hoeft niet de streefwaarde te zijn).

Om de efficiency van dit instrumentele project te relateren aan OD1 als geheel, zou voor de deelnemende bedrijven het volgende cijfer gegeven kunnen worden (vóór en na deelname): $[O\&O]/[BTW]$. Via de tabel op blz. 12 is dit dan aan het landelijk gemiddelde te relateren (%BBP).

2e. Syntens

Omdat Syntens in 2010, zoals de begrotingstoelichting meldt, extra aandacht geeft aan de begeleiding van innovatievouchers, ware te overwegen om de betreffende bedrijven te volgen in de eventuele wijziging van hun O&O-uitgaven (zie punt 2a).

2f. Subsidie op grond van de WBSO

Kwantitatief is dit het meest omvangrijke instrumentele project (€692 mln. in 2010). Twee tekstuele opmerkingen zijn relevant. De begrotingstoelichting stelt (blz. 50): “de WBSO is een fiscale faciliteit ter bevordering van R&D, waarmee de kosten voor het verrichten van R&D worden verlaagd.” Strikt genomen gaat het macro-economisch echter niet om een kostenverlaging doch om een belastingsubsidie. (Om het in, uiteraard bekend, perspectief te plaatsen: ondernemingen – of andere belastingbetalers – moeten €692 mln. belasting opbrengen die vervolgens als belastingaftrek toebedeeld wordt aan een specifieke groep ondernemingen.) Voorts stelt de begrotingstoelichting: “Uit de evaluatie van de WBSO blijkt dat met name voor het MKB de toegevoegde waarde groot is.” Strikt genomen is dit uiteraard niet juist: een belastingsubsidie wijzigt de toegevoegde waarde niet. De commissie neemt aan dat bedoeld is dat de betrokken ondernemingen blij zijn met deze subsidie – het tegendeel zou verbazing wekken. De vraag is eerder of de niet-ontvangende ondernemingen de subsidie terecht vinden.

Maar afgezien van het oordeel van de betrokkenen moeten we de efficiency van de subsidie beoordelen. Het lijkt dan onvoldoende om, zeker voor een dergelijk relatief groot bedrag, de “prestatie-indicator” subsidietoekenning te hanteren. Deze geeft immers niet aan of de €692 mln. efficiënt besteed wordt met het oog op het doel van

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 7

OD-1, namelijk relatieve *toename* van O&O. Omdat – afgezien van de indicator “blijheid van de ontvangers” – wij, net als het ministerie, geen adequate prestatie-indicator voor deze subsidie kunnen bedenken, moeten we constateren dat onvoldoende is uit te sluiten dat het geld verkeerd besteed wordt, en dus ware te overwegen deze subsidie in de huidige vorm af te schaffen (zie in dit verband de opmerkingen bij OD-2).

3. Prestatie-indicatoren bij de instrumentele projecten van operationele doelstelling 2 (OD-2)

Omdat, zoals onder A (commentaar op hoofdlijnen) werd aangegeven, “operationele doelstelling 2” niet operationeel is, valt niet te beoordelen of de instrumentele projecten die hieronder vallen, de doelstelling eventueel naderbij brengen en efficiënt naderbij brengen. Daartoe zou het ministerie dit doel eerst moeten operationaliseren en graag wachten wij dit af. Niettemin maken wij een algemene opmerking bij twee instrumentele projecten.

De eerste opmerking betreft het instrument “ruimtevaartbeleid”. Hier wordt de mate van besteding in Nederland van door Nederland afgedragen ESA-subsidiegelden als prestatie-indicator genomen. Qua effectiviteitsbeoordeling lijkt dit op voorhand te veronderstellen dat de ESA-subsidies voldoende effectief zijn. Er zijn echter sterke aanwijzingen dat we niet zonder meer kunnen varen op de effectiviteit van EU-subsidies.¹⁰

De tweede opmerking betreft het qua budget belangrijkste instrument, namelijk “innovatieprogramma’s”. Het budget 2009 is €283 mln. en dat voor 2010 €242 mln.; als prestatie-indicator voor 2010 wordt een totaal aan O&O-investeringen in de betreffende innovatieprogramma’s (publiek en privaat) van €450 mln. aangegeven. Mogelijk kan dat een goede indicator blijken te zijn voor nader te definiëren ‘topprestaties’, mits er een 0- meting is, zodat de toename kan worden beoordeeld, en wel naar rato van de subsidieomvang. Hangende die precisering valt op dat er kennelijk gestreefd wordt naar een private participatie van slechts 46% (gemeten naar basis 2010) of 37% (gemeten naar basis 2009); in 2008 (en gemeten naar basis 2008) lag dit, eveneens laag, op 48%. Het is de vraag of het subsidiebedrag dan toch niet al te dominant is, en voldoende in verhouding staat tot het neerslaan van de revenuen van de subsidie.

Dit geeft aanleiding tot een algemene beleidsaanbeveling in dit kader. Zeker indien de doelstelling te algemeen is, d.w.z. niet operationeel (zoals bij OD-2) of indien voor een afzonderlijk instrumenteel project adequate prestatie-indicatoren ontbreken (zoals bij de genoemde WBSO), moet er uiterst behoedzaam worden omgesprongen met de

¹⁰ In het *EU-trendrapport 2009* (31.842) stelt de Algemene Rekenkamer onder andere het volgende. “Effectbeoordelingen zijn ... sinds 2004 verplicht voor alle onderwerpen in het wetgevingsprogramma van de Europese Commissie” (blz. 46 en 160-161). Op basis van een beperkt onderzoek (twintig gevallen) naar doelrealisatie in evaluaties concludeert de Algemene Rekenkamer dat in 75% van de door haar onderzochte gevallen de evaluatie van de doelstellingen ontbrak (25%) dan wel dat de doelstellingen niet of nauwelijks werden gerealiseerd (50%); in slechts één geval (5%) was er een grotendeels geslaagde doelrealisatie (blz. 47).

datum 2 februari 2010

ons kenmerk 145828u

blad 8

middelen. Omdat 'kostenbijdragende subsidies' in dit geval niet aan strenge eisen te binden zijn (er zijn immers geen operationele doelstellingscriteria), zouden deze subsidies moeten worden vermeden. De overblijvende mogelijkheid lijkt dan een tijdelijke vorm van kredietsubsidie te zijn, d.w.z. een subsidie die de betrokkene te zijner tijd retourneert. Wij hebben in dit verband met instemming kennis genomen van het voorstel van de minister van Economische Zaken om te gaan snijden in de subsidies en deze te vervangen door een stelsel van tijdelijke kredieten zodat bij kredietaflossing hetzelfde geld weer ingezet kan worden om andere ondernemingen te faciliteren.¹¹ Deze kredieten zouden, waar mogelijk, het karakter van een prioritair krediet moeten hebben (de staat als eerste schuldeiser). Indien dit, gezien de reeds bestaande kredieten, niet mogelijk is en indien de revenuen van het project pas op middellange termijn voorzien zijn, zou de vorm van vervroegd aflosbare 'cumulatieve inkomstobligaties' te overwegen zijn.¹² En indien de betreffende onderneming daar de voorkeur aan geeft, zou in nader te bepalen gevallen met een riskant doch aannemelijk economisch wenselijk karakter, ook gekozen kunnen worden voor door de onderneming uitkoopbare 'cumulatief preferente aandelen'.¹³ Bij deze vormen van kredietsubsidie kan het netto rendement (+/-) als vrij eenvoudige prestatie-indicator dienen. O&O-uitgaven zijn immers slechts zinvol indien ze – gemiddeld genomen – op termijn renderen. Omdat macro-economisch gezien niet het rendement (+/-) doch de toegevoegde waarde primair relevant is, zou zo mogelijk ook de verandering van de toegevoegde waarde bij de gesubsidieerde bedrijven als indicator meegenomen moeten worden.

4. Afkortingen

Tenslotte nog een punt van ondergeschikte aard. Het is positief dat de begroting nu voorzien is van een lijst met afkortingen. Niettemin zou bij het eerste gebruik van een afkorting in de tekst deze toch uitgeschreven moeten worden (zie bijvoorbeeld blz. 5). Voorts ontbreken er afkortingen in de lijst, zoals:¹⁴ PSB (blz. 5), VBTB (blz. 6), SodM, ZBO (blz. 7), VJN, CTMM (blz. 27), SOLVIT (blz. 36), SKE (blz. 48), NSO (blz. 55), ICES, KIS, BSIK (blz. 59).

¹¹ Interview in het AD/HC van 24 november 2009. De minister zei: "Wij geven bijvoorbeeld heel graag veel subsidies voor innovaties. Die zou je kunnen omzetten in kredieten. Ondernemers betalen dat geld terug en dan kun je het steeds opnieuw gebruiken. Bovendien zijn ondernemers niet zo gek op subsidies."

¹² Dat wil zeggen, obligaties waarop slechts rente wordt uitgekeerd als de winst dit toelaat; ontoereikende rente wordt in latere jaren ingehaald. Vervroegd aflosbaar: zodra aan alle renteverlichtingen is voldaan, moet het de onderneming vrij staan om de lening vervroegd af te lossen.

¹³ Inhoudende dat als de winst in enig jaar niet toereikend is om het preferente percentage dividend uit te keren, dit in volgende jaren wordt ingehaald, steeds vóór de gewone aandelen in aanmerking komen. Dit heeft – boven de gebruikelijke subsidies – het voordeel dat de staat deelt in de, mogelijk ver weg liggende, revenuen van het project; revenuen die dan weer ingezet kunnen worden voor kredietverlening aan andere ondernemingen. Wanneer het betreffende project eenmaal rendabel is, kunnen deze aandelen worden uitgekocht (of: 'moeten' volgens daartoe strekkende afspraak worden uitgekocht).

¹⁴ Betreft "inleidend" deel en beleidsartikel 2.